

Gözden
Geçirilmiş
Yeni Baskı

Serdar Kaya

Endoktrinasyon

Serdar Kaya Endoktrinasyon

liberus

liberus

2. Hikâye ve Öteki

“Yanılsamalarımızı ortaya çıkaran insanları sevmeyiz.”

Ralph Waldo Emerson

İnsanlar farklı şeylere gönül verirler. Kimi bir futbol takımına sevdalanır. Kimi bir siyasi partiyi ya da lideri takip eder. Kimi milliyetçidir; vatan, millet, asker, bayrak sever. Kimi ise bir inanca, külte ya da kült liderine bağlanır. Ya da bir ideolojiye ya da ideoloğa...

Bir şeye gönül vermek, başka şeyleri dışlamayı her zaman gerektirmez. Aynı anda hem koyu CHP’li hem de koyu Fenerbahçeli olmak herhalde nadir değildir. Ama diğer yandan, bir insanın *gerçekten* umursadığı şeyler çoğu zaman en fazla birkaç tanedir. Dolayısıyla, tanıdığımız insanların zihinlerinin daha ziyade ne gibi şeylerle meşgul olduğunu hepimiz az çok tahmin ederiz. Hangi angajmanlarının onları hangi konularda ne gibi pozisyonlara ittiğini de fark ederiz.

Eğer makul bir insan isek çok sorun etmeyiz böyle şeyleri... İlgili kişi için, “O da o yolun yolcusu olmuş” diye düşünürüz. Elbette başkaları da bizim hakkımızda benzeri başka şeyler düşünürler. Herkes birbirine karşı gerekli saygıyı koruduğu ölçüde bunlar sorun da olmaz.

Ancak karşılıklı saygı önemli olsa da farklılıkların doğurabileceği her çatışmayı sadece birbirimize saygılı olmaya çalışarak çözemeyebiliriz. Zira insanların gönül verdikleri şeylerin

çoğunun bir aidiyet boyutu da var. Futbol takımları, devletler, bayraklar, ideolojiler, inançlar, kültürler, aidiyet hissi olmadan çok fazla anlam ifade etmez. Aidiyet ise (tanımı gereği) “biz”den olmayanlardan farklılık ve mesafe ima eder. Yani, *aidiyet ancak bir Öteki ile anlam kazanır*.

Bir takımı tutmak ancak diğer takımların var olduğu bir ortamda anlamlıdır. Maçlar ve tribünler de böyledir. Rakip takımın stadyumun içinde ya da dışında çok fazla taraftarı yoksa, maçın heyecanı da ona göre olur. Eğer takımlar arasında geçmişe uzanan bir rekabet varsa, heyecan doruğa çıkar. Bu rekabet şayet spor dışı bazı boyutlara da sahip ise taraflar birbirlerine karşı hepten bilenirler.

Siyasi partiler de böyledir. Birbirleri ile çekişirler, çatışırlar. Bu çekişmeler esnasında kimi hassas damarlara basan ve toplumdaki kimi fay hatlarını doğru kullanan partiler genellikle daha kolay taraftar toplar.¹ Tek partili rejimlerde ise, Parti’ye üye olanlar ve olmayanlar arasında bir çizgi bulunabilir. Parti üyeleri, üye olmayanları kimi ayrıcalıklardan mahrum bırakabilirler - ya da kendi edindikleri ayrıcalıkları doğal ve hak edilmiş bulabilirler.

Bahsi geçen diğer sevdalar da bunlardan çok farklı sayılmaz. Dünyada başka milletler olmasa, milliyet ile övünmenin, bayrak sallamanın, marş söylemenin pek manası kalmaz. Ya da dünyada herkes Yahudi olsa, bazı Yahudilerin kendilerini Tanrı’nın seçilmiş insanları olarak görmeleri² bir anlam ifade etmez. Ya da herkes Müslüman olsa, bazı Müslümanların inandıkları için kendilerini üstün görmeleri³ mümkün olmaz. Çünkü, “kâfir”in

1. Siyasi partiler, bölünmüş toplumlarda çatışmaları çözümlenmekten ziyade tırmandıran bir işlev görebilirler. Çatışmanın sürmesi, hem partilere bir varlık nedeni sunar, hem de kendilerine yönelik desteği diri tutmalarına yardımcı olur.

2. Eski Ahit, Tesniye 14:2.

3. Ya da, yorumu bağlı olarak: Üstün geleceklere düşünmeleri. Bkz. Kur’an, Al-i İmran 139.

olmadığı yerde, mümin olmanın pek anlamı kalmaz. Zira “biz”i biz yapan, Ötekiler - ve bir Ötekinin olduğu hemen her yerde, Ötekileştiren bir hikâye de var.

* * *

İnsanlar çok sayıda ortak paydaya sahip oldukları durumlarda dahi bölünüyorlar. Herkesin mümin olduğu yerde, müminlik değil müminliğin türü önem kazanıyor. Herkesin aynı mezhebe mensup olduğu yerde ise, meşrepler, inanç-ıçi kültürler ve eksantrik kült liderleri öne çıkıyor. İnsanlar başkaları ile aralarına bu sefer de mezhep ve kült çizgileri çizmeye ve bu çizgiler doğrultusunda tavır belirlemeye başlıyorlar.

En küçük grupların ve hatta alt-grupların içinde dahi her zaman bazı bölünmeler var. Hatta sadece iki kişiden ibaret olan bir grupta dahi bölünme normal. Yine de insanlar hayatta aslında tek başlarına olduklarının pek farkına varmıyorlar. Sürekli birileri aleyhine başka birileriyle gruplaşıyorlar. İnsanları ortak paydalar değil, Ötekiler birleştiriyor. Bir Ötekinin varlığında, “biz”in içindeki farklılıklar önemsizleşiyor. Ötekini görenler, birbirlerine kenetleniyor.

Samuel Huntington, *Medeniyetler Çatışması* tezini izah ederken sosyal psikolojideki Ayırt Edicilik Teorisi’ne (*distinctiveness theory*) atıfla bu konulara değiniyor.¹ İnsanların kendilerini farklılıkları üzerinden tanımladıklarını ve bu farklılıkların bağlama göre değiştiğini vurgulayan bu yaklaşıma göre, siyah bir kadın, 11 siyah erkek ile birlikte jüri görevinde bulunursa, kendisini öncelikle bir kadın olarak görüyor. Ancak aynı kadın, beyaz kadınlar ile aynı ortamda bulunduğu anda kendisini siyah olarak görmeye başlıyor.²

1. Huntington, 1996.

2. McGuire, 1984.

Özetle, “Ben kimim?” sorusunun cevabı, çoğu zaman kişinin kim olduğundan ziyade kim *olmadığı* ile ilgili. Aynı şekilde, “Biz kimiz?” sorusunun cevabı, “Onlar kim?” sorusunda gizli. İnsanlar bu şekilde tanıdıkları ve tanımadıkları sayısız insandan uzaklaşıyorlar ve yine bu şekilde tanıdıkları ve tanımadıkları sayısız insana yakınlık duyuyorlar. Halbuki, *günlük hayatın her alanında çevrili olduğumuz bunca çizgi, kategori ve etiket, çoğu zaman makul temellere sahip değil.*

* * *

İnsanların sevdalandıkları kişi, kurum ya da kimliklerin hemen hepsinin bir hikâyesi olur. Hikâyesi olmayan, taraftar toplayamaz. Örneğin sporcularla, antrenörlerle belki bir futbol takımı kurulabilir. Ama bu takıma taraftar bulmak zor olur. Yeni kurulan falanca takımın taraftarı olmayı çok fazla insan düşünmez. Aidiyet hisleri durup dururken oluşmaz. Yerleşik takımlar bu konuda avantajlıdır zira bir mazileri vardır.

Örneğin Adana Demirspor, TCDD işçilerinin takımındır. Bir hikâyesi vardır. Galatasaray ise Galatasaray Lisesi öğrencilerinin takımındır. Onun da bir hikâyesi vardır. Türkiye’nin farklı şehirlerinde, semtlerinde, zamanında bu işlere merak sarmış kişilerce kurulmuş olan sayısız spor kulübü bulunur.

Taraftar kimliği, çoğu zaman bu şekilde yıllara yayılan çok sayıda farklı tecrübeyle şekillenir. Örneğin Adana’da sonradan bir de Adanaspor kurulur ve Adana Demirspor ile aralarında sosyoekonomik boyutları da olan bir çekişme ortaya çıkar. Kulüp kimliği kimi zaman bu şekilde sporun tamamen dışındaki bazı konulara eklenir ve yeni boyutlar kazanır.

Kimi zaman ise aynı kulüp etrafında farklı taraftar gruplarının ortaya çıkmasıyla işler biraz daha karmaşıklaşır. Zaman içinde, dışarıdan bakanların hemen fark edemeyecekleri kimi in-

celikler de kazanan iyi kötü bir hikâye ortaya çıkar. Flamalar, armalar, sloganlar, marşlar bu hikâyeyi hem kitlelere anlatır hem de sürekli yeniden üretir. Bir taraftar bu hikâyeye ne zaman, hangi ucundan ve ne kadar tutunmuş ise etrafında gördüğü renkler ve semboller ona o çerçevede hisler yaşatır. Misal falanca sene falanca deplasmana gitmiştir... Falanca kupa maçını tribünün falanca yerinden izlemiştir... 20 sene önce, zamanın yıldız futbolcusuyla hatıra fotoğrafı çektirmiştir... Belki bazı kavgalara karışmıştır... Geçmişten bugüne türlü anılar ve hisler biriktirmiştir.

Bu anı ve his seçkisi bir bütün olarak sadece ilgili taraftarın zihninde yer alır ve bu yönüyle ona özeldir. Ama diğer yandan, her taraftar bu anıları farklı taraftarlar ile paylaşır. Kimileri ile az, kimileri ile ise çok şeyi birlikte yaşamıştır. Bu şekilde aralarında bazı bağlar kurulmuştur. Bir grubun üyesi olmak da zaten özü itibarıyla budur. *En temelde, bir hikâyeyi sevmektir.* Bir hikâyeye bir ucundan tutunmaktır. Bir hikâyeyi anlayan ve seven insanlar ile bir araya gelmektir. Bazı pratik ve tecrübelerden mutluluk duymaktır. Mesela, mabede gider gibi belli aralıklarla stadyuma gitmek ve diğer grup üyeleri ile aynı yerde, aynı hisleri, aynı anda yaşamaktır.

Ortada kupalarla, fotoğraflarla, iyi kötü anılarla dolu bir hikâye varsa, insanlar daha kolay bir araya gelir. Daha kolay aynı frekansa geçer. Aynı heyecanı duymaları daha kolay olur. Aksi takdirde, sırf gol oldu diye herkes büyük bir coşkuyla bağırma-yabilir! Ya da sırf takım şampiyon oldu diye herkes bir anda so-kağa çıkmayabilir!

* * *

Spor dışındaki taraftarlıklar da aslında çok farklı değil. Bir devlete, bir siyasi partiye ya da bir külte taraftar olmak da aynı insani eğilimin bir yansıması. Ve daha da önemlisi, ortada illaki hep bir hikâye var.

Devletler, siyasi partiler, kitleleri peşlerinden sürükleyen siyasetçiler, (dini ya da seküler) kült liderleri ve diğerleri ya iyi bir hikâye anlatırlar ya da kendilerini büyük bir hikâye ile ilişkilendirirler. Hikâye olmadan olmaz çünkü hikâye olmadan insanlar bir araya gelmez.

İyi bir hikâye, etrafına insan toplar. Olan bitene bir bağlam getirir. Bu bağlam içinde makul bir perspektif sunar. Bu bağlam ve perspektifin bir mana ifade etmesi için, bazı değerleri vurgular ve bazı hisler telkin eder. Bütün bunları somutlaştırabilmek için bazı rol modellerinden söz eder. Neticede, herkes hikâyenin içinde kendine hitap eden bir şeyler bulur. O hikâyenin bir parçası olur. Aynı hikâyeye başka yerlerinden tutunmuş bulunan insanlar arasında bu şekilde bazı bağlar kurulur.

İki soru

1. Bir öğreti ya da hikâye, bize kimler ile aramızda ne kadar ince ya da kalın çizgiler olması gerektiğini öğretirse, zihnimizi mi açar, yoksa bizi kendine mi hapseder?

2. Herhangi bir öğreti ya da hikâye, bize insanların hangi nedenlerle ve ne şekillerde birbirlerinin arasına çizgiler çizip durduklarını öğretirse, zihnimizi mi açar, yoksa bizi kendine mi hapseder?